

IVAN ŠESTAK: TOMA AKVINSKI O SREĆI I BLAŽENSTVU (SUMMA THEOLOGIAE I-II, Q. 1-5)*

IVAN SMILJANIĆ
Filozofski fakultet,
Sveučilište u Zagrebu
ivan.smiljko@gmail.com

Pitanje i problematika sreće i blaženstva (*beatitudo*) u posljednje vrijeme sve više dobiva pažnju šire javnosti (pa i znanstvene), no ako se hoće o tome ozbiljno progovoriti, mora se pokušati govoriti strogo filozofijski.

„Dapače, filozofija je ne samo govorila o sreći, nego se i sama držala težnjom za srećom!” (str. 8)

Ivan Šestak upravo zato odabire najvećega srednjovjekovnoga filozofa i teologa Tomu Akvinskoga, *Doctora angelicusa* (1225–1274) za svoga sugovornika u raspravi o problematici sreće i blaženstva, toga savršenoga i dostatnoga dobra (*bonum perfectum et sufficiens*). Šestak osobito poseže za monumentalnom i velebnom *Sumom teologije* jer je ona pisana kao udžbenik za početnike i studente filozofije i teologije koji do današnjih dana plijeni pažnju učenjaka briljantnom preglednošću postignutom skolastičkom metodom i dostignutom visinom čistoga mišljenja.

„Akvinac naime pripada onim misliocima, zapravo genijalcima, naše zapadne kulture bez kojih se ona uopće ne može zamisliti. Tomina je prednost, za razliku od mnogih drugih velikana duha, što njegov život i djelovanje padaju u vrijeme koje pokazuje neke karakteristike slične našem.” (str. 10)

Šestak u razmatranje uzima prvih pet kvestija, odnosno pitanja prve sekcije drugog dijela *Sume teologije* (S. th. I–II q. 1–5). Kontekst tih pet pitanja jest Tomino razmatranje pokreta čovjeka kao razumskog stvorenja (*creatura rationalis*) prema Bogu kao prvotnom počelu i krajnjoj svrsi ujedno.

Sreća se uglavnom, prije filozofijske refleksije o njoj, poimala kao bogatstvo, čast, moć, zdravlje, dug život itd. U predfilozofijskom razdoblju povijesti mišljenja

* Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 2018.

sreća je zaodjevena u mitološko ruho i obično je doživljavana pratiteljicom bogova i često nepredvidljive naravi. Pojavom filozofijske refleksije događa se pomak u poimanju sreće od izvanjskih materijalnih dobara prema unutarnjoj harmoniji vidova duše i postizanju kreposnog života. Već je za Talesa, na početku povijesti filozofije, sreća kao dobar put duše i dobro odgojena narav odvojena od zdravlja tijela. Na jezičnoj razini dogodio se pomak od riječi ὄλβιος prema εὐδαιμονία. Dotle je, prema Aristotelu, izraz μακάριος ostao rezerviran isključivo za blaženi i uzvišeni život bogova. Za Platona pak blaženstvo i sreća bit će u pravednosti kao uopće njihovom uvjetu mogućnosti.

„Sve ono što ljudi smatraju srećom, moći, bogatstvom, čašću, dobrim glasom, sve to filozofu ne predstavlja ništa.” (str. 14)

Za daljnju povijest filozofije ostaje mjerodavnom Aristotelova tradicionalna postavka iz *Nikomahove etike*: svi ljudi žele sreću i po vlastitoj joj naravi teže. Naime, svako bi čovjekovo konkretno djelovanje bilo besmisleno ako ne bi imalo krajnju svrhu i cilj. Ta je postavka igrala veliku ulogu u filozofiji samoga Tome Akvinskoga pošto je dospjela na Zapad posredstvom Arapa sredinom 13. stoljeća. Uzimajući u obzir mnoštvo faktora koji utječu na čovjekov život, za Aristotela sreća ostaje uistinu nečim bogomdanim, ali u postizanju sreće nemoguće je zanemariti čovjekov trud oko vrline i marljivosti na tom teško prohodnom putu jer je vrлина prije svega stanje i dispozicija duše dobivena pogađanjem prave mjere između dva ekstrema i to uvijek u okviru političke zajednice. Ipak, za Aristotela je zrenje božanskoga uistinu najviši oblik egzistencije moguć čovjeku te je, stoga filozof taj koji vodi najblaženiji život i utoliko najsretniji. Uslijed propasti antičke koncepcije polisa i imperija Aleksandra Velikoga pojavit će se stoička škola Zenona iz Kitona. Za stoike će se sreća moći pronaći isključivo u životu sukladnom prirodi i prilagođenom njenom tijeku.

„Iz stoičkog poimanja sreće odstranjeni su afekti, strasti. Apatija (*ataraxia*) naprotiv odlika je stoika! U apatiji naime čovjek koji teži sličnosti s bogom ima udjela na božjoj nepromjenjivosti.” (str. 18)

Takvo su poimanje jedne jedine kreposti Ciceron i Seneka prenijeli crkvenim Ocima. Naime, pojavom kršćanstva kao nove religije i sustava mišljenja antički pojmovi sreće i blaženstva zadobili su sasvim specifično kršćansko ruho. Sinteza *romanitas* i *christianitas* najvidljivije je izražena u djelu Aurelija Augustina (354–430), prvog sustavnog kršćanskog filozofskog promišljanja o problematici blaženstva. Nadovezujući se na Étiennea Gilsona, Šestak tvrdi da je za Augustina mudrost poistovjećena s blaženstvom. U dijalogu *De beata vita* Augustin blaženstvu

odriče ovisnost o *fortuni*, kao i podlijevanje bilo kakvim slučajnostima. Blaženstvo, stoga mora imati karakteristike vječnosti i nepropadljivosti. „Objekt” čovjekove sreće i blaženstva tako može biti samo Bog kao vječno i, stoga nepropadljivo biće, a istinsko blaženstvo postiže se tek u zajedništvu s njim.

„Djelo [*De beata vita*] je dokaz kako je kršćanstvo uspjelo u svoj sustav svjetonazorske i vjerske poruke ugraditi filozofske i mudrosne vidike helenističke grčko-rimske misli utvrđujući istodobno i vlastite dogmatske i doktrinarne pozicije.” (str. 27)

Prema Tomi Akvinskom, čovjek može postići jedino konačnu sreću, no tek nakon smrti (*in patria*) može očekivati ispunjenje svojih istinskih težnji za postizanjem istinske sreće, odnosno beskonačnoga blaženstva. Akvinac se slaže s antičkim filozofima da su sreća i blaženstvo cilj čovjekova života i baš poput njih odbija pomisao da bi sreća ili blaženstvo mogli biti u posjedovanju bogatstva, časti, dobrog glasa, slave, moći, tjelesnog dobra, požude, duševnog dobra ili bilo kojega drugoga izvanjskoga stvorenog dobra jer su ona sva prolazne i kontingentne naravi. Tragičnost takve čovjekove egzistencije praćena je iskonskim strahom pred nesigurnošću i nestalnošću svega vremenitoga. Nasuprot tome, blaženstvo jest u zajedništvu s Bogom shvaćenim kao *summum bonum*.

„Poput svih kršćanskih mislioca i Akvinac će zastupati stav da se savršena čovjekova sreća, odnosno blaženstvo, sastoji u duhovnom zajedništvu s Bogom, u *visio beatifica*, u kojem se, za razliku od raznih monističkih i dualističkih sustava, ne gubi čovjekova individualnost, nego naprotiv dostiže svoje potpuno samoozbiljenje.” (str. 31)

U takvom blaženom gledanju čovjekov se duh širi u svim smjerovima i dimenzijama, on se kao stvorenje vraća Stvoritelju i uživa blagodat duhovnoga svijeta. Čovjeku izvanjska dobra u Akvinčevoj filozofiji nipošto nisu oduzeta, nego ukazivanjem na njihovu konačnu nedostatnost tek smještena na njima primjereno mjesto. Sasvim specifična antropologija koju je zastupao Akvinac jest posvemašnji, čak apsolutni antropocentrizam, jer sve je zbog čovjeka (*propter hominem*). Čovjek je krajnja svrha stvaranja svijeta i središte kozmosa, no to nije isto što i tvrditi da je čovjek sam sebi krajnja svrha. Čovjeku je pak, sad po Akvinčevoj poziciji teocentrizma, krajnja svrha Bog.

„Riječ je o središnjoj ideji Akvinčeva nauka o sreći odnosno blaženstvu, koja nema ništa zajedničkoga sa sentimentalnošću, nego naprotiv ima apsolutnu metafizičku vrijednost.” (str. 78)

Upravo je zato pitanje blaženstva kao savršenoga dobra (*bonum perfectum*) takvoga središnjega bića kao što je čovjek od prvorazrednoga značenja i, stoga nalazi svoje primjereno mjesto u cjelini Akvinčeva filozofijskoga sistema.

„Filozofija je jedna ljudska djelatnost pa stoga i uvjetovana, među ostalim i nazorom na svijet od kojeg obično i polazi.” (str. 42)

Svaka metafizička pozicija određena je svjetonazorom čovjeka koji filozofira, stoga Toma Akvinski kao srednjovjekovni kršćanski filozof i teolog tu nije nikakva iznimka. Čovjek je za Tomu Akvinskoga *animal rationale* i utoliko gospodar svojih čina iz slobode svoje volje vođene razumnim rasuđivanjem prema svrhovitom dobru. S obzirom na to da je Bog taj koji je krajnja svrha svih stvorenja, on mora biti htjet na način težnje svih razumskih bića iako Akvinski priznaje svrhovito djelovanje svakoj kreaturi, pa makar ona i ne bila razumska (*ratione carent*). Upravo je zato svrha prvotni uzrok, odnosno uzrok sviju uzroka (*causa causarum*). S obzirom na to da je svrha uzrok sviju uzroka, ne može se govoriti o beskonačnosti svrha. Svrha je, stoga, prema Tomi Akvinskom identična posljednjem odnosno konačnom cilju. U suprotnom se o svrhovitosti bilo čega ne bi uopće dalo govoriti, na sličan način kao što se ne može govoriti o više konačnih svrha odnosno iskonskih počela čovjekova života, nego ona mora biti jedna jedina, što implicira njenu savršenost i dostatnost. Volja, kao čovjekova duhovna moć, jest ta koja za svoj cilj ne može imati više dobara. Posljednja svrha ona je koja sebi podlaže svako čovjekovo htijenje i k sebi ga privlači.

„Sva stvorenja, baš kao i čovjek, usmjerena su prema Bogu kao svojoj konačnoj svrsi. Da, sve teži prema Bogu – *omnia appetunt Deum!*” (str. 66)

Svaki čovjek kao duhovno biće teži živjeti blaženim životom, što je Toma Akvinski poistovjetio sudjelovanju u duhovnom životu spoznavanja, dohvaćanja i ljubljenja Boga samoga.

Objektivno blaženstvo jest savršena konačna svrha univerzuma, dok subjektivno blaženstvo ne karakterizira statično i mrtvo stanje, nego je ono upravo stanje puno života jer se postiže djelatnošću čovjeka. Čovjek prema blaženstvu teži kao prema svojoj posljednjoj savršenosti (*ultima perfectio hominis*). Sreća ovozemaljskog života (*felicitas*) nestalna je jer su joj i predmeti htijenja takvi. Ona se doduše zadobiva kontemplacijom i kreposnim djelovanjem, ali je prolazne naravi. Blaženo pak djelovanje ne smije biti osjetno, jer je blaženstvo duhovna zbiljnost, nego mora biti umsko, odnosno duhovno. Time je Akvinac ujedno pokazao primat uma nad voljom kao pukom težnjom prema vlastitom objektu bezgraničnoga htijenja u svakom čovjeku (*nihil volitum nisi praecogni-*

tum). Uživanje (*delectatio*) jest potpuno smirenje ispravne volje (*voluntas recta*) u postignutom savršenom dobru, dok je gledanje (*visio*) uzrok tom užitku i stoga primarnije. Bitno je napomenuti kako za Tomu Akvinskoga spoznaja konačne svrhe ovisi o djelovanju spekulativnog, odnosno teoretskog uma u obje svoje mogućnosti: umskoj odnosno intuitivnoj i razumskoj, odnosno diskurzivnoj. Time je Akvinac pokazao i primat teorijskog uma nad praktičkim, kao i to da se blaženstvo ne može postići bavljenjem spekulativnim znanostima o osjetnostima, pa čak ni znanošću o odvojenim supstancijama (*supstantiae separatae*) poput stvorenih bića duhovnih hijerarhija. Najblaženijim čovjeka u ovostranosti može učiniti samo ona duhovna znanost koja, kao objekt svoga zrenja, ima istinu po biti, odnosno Boga (*visio divinae essentiae*). Čovjek prema učincima može zaključiti postojanje prvoga uzroka.

„To mu međutim nije dovoljno za savršenu sreću jer njega tek kontemplacija ili gledanje Božje biti, koja sadržava i istinu u punini, može učiniti bez ostatka sretnim odnosno blaženim. To da Bog jest po sebi još nije dovoljno da čovjekovo propitivanje prestane.” (str. 89)

Ipak, kontemplativna spoznaja nedostatna je za dohvaćanje trajnoga i vječnoga blaženstva jer to čovjek ne može postignuti bilo kojom od svojih naravnih sposobnosti. Naime, konačna supstancija ne može razumjeti (*comprehendere*) bit one beskonačne, čak ni uz pomoć stvorenih duhovnih hijerarhija, jer su upravo to – *stvorene*. Prema Tomi Akvinskom, blaženstvo stvorenja uvijek je rezultat ničim zaslužene i ničim zaslužive, iz apsolutne slobode i bezgranične ljubavi proizašle, milosti Stvoritelja.

***„Studij filozofije nije u tome da se
sazna što su ljudi mislili, već da se
spozna kako stoji s istinom stvari.”***

TOMA AKVINSKI